

Дзядзька Ваня

“А няхай цябе пекла каўкне”, – сказала аднойчы бабка Сонька. Было гэта ў той год, калі Вялікоднае свята прыйшло напярэдадні святага Юр’я, і калі ў Вялікую пятніцу мы ішлі ў царкву, каб там, аб’яднаўшыся з іншымі жыхарамі Мястэчка, чакаць цуду пераўтварэння смерці ў жыццё.

А за нашай спіною пружыністым вайсковым крокам маршыраваў дзядзька Ваня. У левым борце ягонага пінжака чырванеў вялікі бант, твар святлеў ад бязмежнай радасці, а думкі крылілі над Мястэчкам. Дзядзька Ваня спяшаўся адзначыць перамогу заўтрашняга свету над учарашнім.

Раніца стаяла сонечная і першая зелень ускарасквалася на бярозы. У такія хвіліны хочацца чалавеку жыць і спяваць. І дзядзька Ваня напяваў радасную, па-рэвалюцыйнаму бадзёрую песню.

– Дзень добры, пані Сонька. Таксама на маніфестацыю, а? Дык мо разам? Калі ласка, – усміхнуўся прыгажэй за майскае сонца і падставіў дапаможнае плячо.

І ў такую раніцу бабка сказала: „А хай цябе пекла каўкне. Смалу там будзеш жаваць-перажоўваць”.

– Ну і файна, пані Сонька, – падхапіў ён.

– Пекла таксама для людзей. Цёпла там, кампанія не з апошніх. А смала? Якая зараз у пекле смала? Уся яна асфальтам ляжыць на дарогах і вуліцах.

А потым я стаяў у царкве, узіраўся ў смутныя абліччы Марыі і Магдаліны, што трымаюць варту над чорным прамаву-голь-нікам плашчаныцы. Глядзеў і ў васкавы твар распятага на крыжы Ісуса, і была ў мяне на Ісуса балючая крыўда: чаму якраз у першы дзень мая дазволіў нягоднікам зрабіць здзек над сваёй асобай? У той дзень, калі ў Мяс-тэчку гучаць духавыя аркестры, вуліцамі пад музыку маршыруюць жаўнеры ў парадных мундзірах і дзяўчаты ў спартыўных касцю-мах, дзядзька Ваня, стоячы на балконе До-ма партыі, пасылае з-за буйных, чорных ву-соў ветлівую ўсмешку ўсяму свету, а ў кіёску, побач з каталіцкім касцёлам упершыню пасля зімовага перапынку прадаецца маро-жанае. А з першага смутку выплываў другі смутак: „Бедны дзядзька. Як жа зараз яму жыць, пасля смерці з такімі перспекывамі?”

Нахабнае пытанне таўклося ў маіх гру-дзях доўгія дні і месяцы, разгаралася пры нагодзе ўсялякіх харцэрскіх святкаванняў – менавіта тады запрашалі мы дзядзьку Ваню, прысаджвалі яго да вогнішча, вязалі на шыю чырвоную хустку, а ён, падставіўшы твар да полымя, прыводзіў з далёкай мінуўшчыны і перадаваў нам выявы вялікіх подзвігаў.

І я таксама глядзеў у агонь, а вачыма душы ўяўляў, як распаўзаюцца, уздымаюцца

чырвоныя языкі, і не паспееш аглянуцца, як бяруць у абдымкі дзядзьку Ваню. З трэскам спапяляюцца ногі, што пратапталі не адну партызанскую сцежку, і рукі, якія ніколі не прамахнуліся, узяўшы на прыцэл варожы аб'ект, і вочы – яны ж заўсёды адсочвалі пагрозу, нябачную іншым вачам. Уявіўшы такія пякельныя пакуты, я тайком адступаў ад вогнішча, стрымгалоў ляцеў да хаты і, забіўшыся пад коўдру, доўга плакаў.

Было ў нас да дзядзькі Вані асаблівае пачуццё – мужчынскае каханне, што ўзнікае ў супольнай барацьбе, асабліва калі мэта такой барацьбы – перайначыць свет. Праўда, ніколі не стаялі мы з дзядзькам Ванем у акопах, цёмнай ноччу не выходзілі з пушчы, не паўзлі крадком пад зорамі ў напрамку чыгункі, каб там, адной хітра пастаўленай мінай спыніць жалезны кровазварот, што забяспечвае варожую армію бінтамі, амуніцыяй і кансервамі. Не дазволіў нам лёс. Шкада.

Дзядзьку Ваню бачу на нашай вуліцы так даўно, як далёка ахоплівае яе мой позірк. Можна сказаць – ён равеснік маёй свядомай памяці. Пэўна таму, што па-суседску з ягоным домам быў домік цёткі Любы і дзядзькі Колі, куды я заходзіў ці не кожны другі дзень. Калі б была цікавасць зазірнуць у сямейныя архівы, выявілася б, што Ваня быў дзядзькам зусім не нам, а толькі рудому Віціку, як старэйшы брат ягонай маці, пані Ніны. Нам, згодна з месчачковымі канонамі,

заставалася афіцыйнае *проша пана* або – нат і ўзяўшы пад увагу супляменнасць вуліцы – не нашмат інтымнейшае “пан Ян”. Аднак спакон вякоў мы клікалі яго дзядзькам, а ён частаваў нас цукеркамі: „Ну, смургалі, марш вучыцца і вырастаць! Айчына чакае афіцэраў, шахцёраў і другіх спецыялістаў. Крочым у добрым напрамку і ўсё найлепшае – наперадзе!”

У светлы вобраз айчыны і яе будучыні ўносіў дысананс пан Алёшка. Не зважаючы на свой дзевяноста дзевяты год, ён шторанак займаў у мясной лаўцы чаргу за свінінай або цяляцінай. Былі гэты чэргі даўжэйшыя за чыгуначныя эшалоны, што, загрузаныя невядома чым, ідуць невядома куды, з аднаго краю свету на другі. Забіваючы доўгае чаканне, пан Алёшка выдаваў зусім іншыя прагнозы. Прымыкаў вейкі, зазіраў у сваю мінуўшчыну, выцягваў адтуль абадраных жабракоў, нанова ўладкоўваў іх пад цэрквамі і касцёламі, клікаў на вуліцу доўгія шэрагі беспрацоўных, а затым, запаўняючы паліцы кілбасамі і паляндвіцамі, пускаў у разгон чэргі, што нахабна гуртуюцца ў мясных крамах.

“Трындзіць старык ад залішне доўгага жыцця, – казаў у такіх выпадках дзядзька Ваня. – Мінуўшчына не вернецца, бо не дазволіць наш высока ўзняты сцяг!” У такія хвіліны нам хацелася стаць дарослымі, пераняць гэты сцяг ды разгарнуць яго на ўвесь свет.

– А дзядзька Ваня, ён праваслаўны ці каталік? – У лугах, што цягнуцца ўскраінай пушчы, мы гулялі ў сцізорык. Заядла, заўзята, быццам на сталёвае лязо абাপіраўся лёс свету. Сцізорык быў маленькі, шматкаляровы, якраз выструніўся лязом, але ў пластмасавай ручцы прыхоўваўся штопар, пілка для пазногцяў, невядомага прызначэння шпікульцы. Дакладна такія сцізорыкі прадаюцца падчас царкоўнага фэсту ў дзень Успення Прасвятой Багародзіцы, што ў праваслаўным календары адзначаецца за тры дні да заканчэння вакацыяў.

Вастрыё забівалася ў траву, небам ішлі самалёты, знікалі за павеўнымі сукенкамі апошніх летніх аблачын, выходзілі на чыстае поле і зноў чорным пузам рэзалі блакіт.

– Рускія на Чэхаславакію сунуць, – руды Віцік прыклаў далонь да ілба, пальцы склаў у казырок, засланяючы вочы ад нахабных промняў. А дзядзька Ваня кажа:

– Ото цяпер ужо добра адлупцююць пэпікаў па дупе.

І менавіта тады нехта ўпершыню паставіў Віціку пытанне – праваслаўны ці каталік дзядзька Ваня? Пачыналі мы неяк здагадацца, што людзі ў Мясцічку падзяляюцца на тых, хто дзеля гутаркі з Усявышнім заходзіць у блакітную царкоўку, ды іншых, якія з такой жа мэтай бяруць кірунак на белы касцёл у цэнтры Мясцічка. Віцік, уладкоўваючы сцізорык на кончыку носа, адказаў не адразу. Забіўшы як трэба лязо ў траву,

зірнуў на нас вокам пераможцы: „Ні такі дзядзька Ваня, ні сякі. Ён – партыйны!”.

– Значыць – які? – усе вочы сыйшліся на рудой чупрыне.

– Партыйны. Чалавек, які можа ўсё, – удакладніў Віцік.

Здаралася, частаваў цукеркамі і бацюшка Сцяпан, калі пасля святаў Божага Нараджэння сноўдаўся з хаты ў хату з малітвай. Гэта да ягонага візіта рыхтавалася на сталае грамнічная свечка, побач лягала буханка хлеба і ставілася пасудзіна са свянцонай вадой, а між іх сарамліва прысядаў на кукішках алюмініевы пятак, натапырыўшы крылы, глядзеў з аверса арал, а рэверс выяўляўся рыбаком, што працавіта разгартае сетку. Пакрапіўшы ўсе чатыры сцяны, бацюшка на хвіліну апускаўся ў крэсла і, ўздыхаючы ўголос – заўжды так уздыхаецца пры нагодзе нямілага абавязку – згартаў у кішэню пяцёрку.

– Вучыцца трэба добра, быць слухмяным, шанаваць маму і тату, уладу школьную і дзяржаўную, і ўрокі рэлігіі не прапускаць таксама. Так ён казаў. Але што бацюшка? Ці здарылася яму калі-небудзь прыадзецца ў партызанскі мундзір? Зняўшы вінтоўку з пляча, крыкнуць: "Стой, страляць буду!" І ба-бах у чорнае бяздонне ночы? Хутчэй за ўсё – не. І галоўнае, не было пэўнасці: ці бацюшка Сцяпан – чалавек партыйны, хто можа ўсё і заўсёды? Як, скажам, дзядзька Ваня.

На такое пытанне нават бабка Сонька не дала адназначнага адказу. Паглядзела на мяне неяк дзіўна, адварнулася, плюнула пад ногі. Сказала некалькі слоў пра дурных неадказных партызанаў, пра сала і кажух, падабраныя з кладоўкі. Прыпомніла таксама свайго брата Арцёма – бачыла яго апошні раз у сорак трэцім, у студзеньскі вечар, калі тоўсты паліцыянт Казімір Валанцей даручыў яму варту на чыгуначных рэйках. А ноччу падарваўся там ваенны эшалон, і наступным днём гергатлівыя немцы расстралялі ўсіх вартаўнікоў.

– Усемагутны – там вось, – паказала пальцам у бязмежнае неба. – Адзін Бог усё можа.

Але мяне мучыла, ці ёсць Бог? Пытанне заставалася адкрытым з той хвіліны, калі падчас урока музыкі пан дырэктар Сліва заявіў:

– Сусвет нарадзіўся ад вялікага выбуху.

– Як ад атамнай бомбы? – з-за апошняй парты вырваўся Віцік. Аб атамных бомбах дзеці ведалі куды больш за сваіх бацькоў, да таго ж у школьны падвал паміж горкай ву-галю і цеснай клеткай пана *возьнага* прадбачлівыя будаўнікі на выпадак ядзернай атакі запіхнулі бункер. Цёмны, агідны, бы амерыканскі цмок, што прытаіўся пад вадой, на зямлі і ў паветры ды чакае моманту, каб патаптаць сінявокія васількі ў нашых агародчыках, а нават разбіць у пух і прах сонца і ўсе астатнія зоры.

– Куды магутнейшы гэты выбух. Як мільярды мільярдаў бомб, – пан дырэктар Сліва разгарнуў футляр, дастаў адтуль скрыпку, бліскучым асколкам каніфолі аб’ехаў хрыбет смыка.

– Дык нехта ж падпаліў кнот, – Віцік не адступіў. – Які імперыяліст амерыканскі або наш партызан, а можа і сам Бог?

– Э, там!...

Азвалася скрыпка, і пай-шло! – пан Сліва ўсміхнуўся, смыком крануў струну. “Расцвіталі яблыні і грушы, паплылі туманы над ракой” – гукі ірвануліся, пабеглі школьным калідорам, узняліся да воблакаў, разышліся хваляй, збіваючы з ног усе злыя сілы, што заўпарціліся павярнуць нас і нашых сяброў са шляху ў найлепшую будучыню.

Новыя падзеі, што адбыліся з прыходам зімы, таксама прэрэчылі бабусіным тэорыям. Пасеялі ў маёй свядомасці і іншыя, зусім слушныя падазрэнні: бабка, як і ўсе астатнія смяротныя, можа ж памыляцца! Я пачынаў уяўляць і куды страшнейшае: вось жа прыйдзе дзень і над бабусяй, гарызантальна напружанай на покуці, бацюшка Сцяпан заспявае “Вечная памяць”, а потым суседзі забяруць яе з хаты, занясуць на могілкі, апусцяць у глыбокую яму і прысыплюць жоўтым пясочкам. Дакладна так, як адбылося з панам Алёшкам. Звалі яго Жалезным, або Несмяротным, пэўна таму, што ў бліжэйшыя дні збіраўся паставіць крок у другое стагоддзе сваёй зямной вандроўкі. Але дзе-

вятнаццатага снежня з раніцы пайшоў дождж, а апоўдні неба пасвятлела і з усходу ад пушчы вецер дзьмухнуў прымаразкам. Вулічны брук прыадзеўся чыстым, халодным шклом.

Пан Алёшка, які здрамнуў пасля абеду, якраз пралупіў вочы. Пераблытаўшы адвячорак з досвіткам, накінуў на плечы абшастаную бараніцу, накіраваўся ў мясную краму.

У той дзень у праваслаўным календары адзначаўся святы Мікалай. І дзядзька Коля з дзядзем Ванем выпілі суседскую бутэльку. Апошнюю, што прыхавалася ў хаце.

У нас ніколі не адыходзяць ад стала з-за такой прычыны.

– Злётаю ў краму, – сказаў дзядзька Коля, выводзячы з гаража матацыкл. – Спраўлюся ў тры мігі.

– Нікуды не паедзеш, – зачэпілася за задняе крыло матацыкла цётка Люба.

– А от жа і злётаю! – адкрыта, заўзята, як ніколі раней, дзядзька Коля выступіў супраць сваёй жонкі. Пасадзіў на галаву каску і, не зашпільваючы яе, акірэчыў цыратавае сядло, левым чаравікам тузануў стартэр.

– Дуй, Колік, я тут пачакаю, – падміргнуў дзядзька Ваня.

Стала ясна: ні пры чым тут пратэсты і лямант цёткі Любы. У асаблівых выпадках жаночы розум прымушаны скарыцца, уклечыць перад мужчынскім гонарам.

Але матацыкл не дайшоў да мэты. Ма-

быць, рука самапасам ад святочнай фантазіі надта моцна наехала на ручку газу. А можа, вулічныя камяні ад нечаканай змены надвор'я паднялі нос вышэй за штодзённую норму. А можа, як пры нагодзе незразумелых здарэнняў кажа народ – проста так трэба было!? Адным словам, сцежкі матацыкла і пана Алёшкі перасекліся.

Першай з'явілася хуткая дапамога, і быў гэта самы лішні ў свеце маршрут. Лекар праверыў пульс, паглядзеў у знерухамелыя вочы пана Алёшкі і развёў рукамі, пацвярджаючы такім чынам людскую бездапаможнасць у канфрантацыі з нябеснымі рашэннямі. Следам за медыкамі прыляцелі міліцыянеры і павалаклі дзядзьку Колю ў напрамку сіняй “ныскі”. І дзядзька Коля не запіраўся, толькі бесперапынна паўтараў “ясна халера” і “холера ясна”. І ні слова больш.

– А гарэлку сёння *обыватэль* піў? – дапытваўся малады сяржант. Але адказ быў нязменны: “Холера ясна...”

Потым, калі ўжо сумная навіна на добрасуседскіх крылах аб'явілася ўсяму Мястэчку, прыбегла таксама цётка Люба. Яна ўголас рыдала і пыталася, што рабіць адзінокай жанчыне, муж якой па апошнія дні свае будзе гніць у астросе. Затым гутарыў з міліцыянерамі дзядзька Ваня.

– Значыць, пракаціліся мы, – азваўся, хмурна зазіраючы ў вочы сяржанту.

– Ага, – пацвердзіў сяржант.

– А такія старэчы, што бестурботна і без

кантролю малодшых сямейнікаў сноўдаюць публічнымі дарогамі – калі не скандалам, як тады іначай назваць? – Ад злосці дзядзька Ваня торгаў доўгія вусы.

– Ну, – сяржант зняў шапку, пачухаў па тыліцу.

– Што – ну? Якое – ну? Аплачвае вас народная ўлада, а нармальнаму грамадзяніну ніяк і праехацца сваёй вуліцай. А ўвогуле вуліца, брукаваная коўзкімі камянямі, асабліва ў нашай краіне – адкрытая правакацыя і анахранізм. І час ужо навесці тут парадак.

Сяржант, здагадваючыся, што гутарка стае на палітычныя рэйкі, куды больш коўзкія за вулічны брук, адступіў на два крокі назад. Гэтаму хлопцу, звычайнаму, як і ўсе жыхары Мясцічка, відаць не чужая была тэорыя бабкі Сонькі аб імперыях, што ўзнікаюць з адной мэтай – з абедзвюх рук шпарыць па мухаедах тутэйшага, праваслаўнага мужыка. Адступіў яшчэ два крокі, трэснуў сінімі дзвярыма, на век вечны заключаючы арыштанта ў цёмных вантрабах аўто і даў знак: “Паехалі”.

– Не плач, – сказала бабка Сонька, агортваючы цётку Любу словам. – Усё ў Боскіх руках.

Бліжэйшыя дні бабка Сонька пачынала з малітвы за хуткае вяртанне дзядзькі Колі. У царкоўцы з такой жа мэтай кожную нядзелю запальваліся свечы. Жаночымі слязьмі спываў воск на падсвечнікі. Але дзядзька Коля не вяртаўся.

– Эх, бабы! Зусім вы, як дзеці! – назіраючы за бясплэннымі намаганнямі, сказаў аднойчы дзядзька Ваня.

Ноччу ён сеў на цягнік і ў дванаццаць хвілін на трэцюю адправіўся ў Варшаву. Ніхто не ведаў нічога пэўнага, але ўсе шапталіся: ці не да Герэка паехаў чалавека ратаваць?

Наступным вечарам усе вокны ў Мястэчку азарыліся фіялетава-сінім святлом тэлевізараў. На экраны, як і штодзённа, выходзіў пан Герэк. Ён усміхаўся, гаварыў прыемныя словы і ні ў якім выпадку не паводзіў сябе як чалавек, які мае нейкі клопат.

“Пэўна, не дайшоў Ваня, куды трэба. Не дазволілі, не дапусцілі. Гляньце, які той Герэк вясёленькі. Напэўна, нічога не ведае і не здагадваецца”, – засумавала цётка Люба.

Дзядзька Ваня вярнуўся праз тры дні. Стомлены, непаголены, вочы абведзеныя чорнымі кругамі. Менавіта так з пераможных паходаў вярталіся сярэднявечныя рыцары і новачасныя партызаны. Адразу на вакзале сеў ў таксі, замовіў курс на местачковую турму, і за пяць хвілін выцягнуў адтуль дзядзьку Колю на белы свет.

Пад вясну, ледзь снег паспеў адысці ў далёкае мора, заехалі на вуліцу экскаватары, дарожныя каткі, трактары і іншыя машыны, якія мы, бачыўшы ўпершыню, не ўмелі назваць. З аграмадных катлоў лілася на каменне чорная, кіпельная смала.